

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ОКУПОВАНИХ МІСТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Хазратова Нігора

Західноукраїнський національний університет

Тернопіль, Україна

n.khazratova@wunu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1471-3234>

Гнатко Орислава-Каміла

orysiagnatko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6074-3656>

Олійник Алла

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Івано-Франківськ, Україна

Alla.oliinyk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2543-4281>

Мета. Метою статті є емпіричне встановлення особливостей сприймання окупованих міст в умовах стресу війни.

Методи. Для досягнення мети було застосовано: авторський опитувальник «Характеристики сприймання окупованих, часто обстрілюваних і відносно безпечних міст України» (О.-К. Гнатко), а також психодіагностичні методики, спрямовані на визначення: копінг-стратегій (Р. Лазаруса); рівня стресу (В. Ю. Щербатих). Методами статистичної обробки даних були кореляційний та порівняльний аналіз. Група досліджуваних складалася зі 148 громадян України (23 – чоловіки, 125 – жінки) віком від 14 до 57 років, які на момент дослідження (у 2023 році) перебували у 19 різних областях України та у європейських країнах.

Результати. У респондентів виявлено високу вираженість стресу та копінг-стратегії конфронтації, а також її зв'язок зі суб'єктивним переживанням цінності міст, їх емоційною значущістю та «нашістю». Суб'єктивна цінність окупованих міст взаємопов'язана з атрибуцією страждань їх мешканцям, трагічності подій у них, їх перцептивною величиною. Виявлені гендерні відмінності: жінки приписують порівняно вищий рівень «нашості», емоційної значущості та цінності усім українським містам, ніж чоловіки. Жінкам притаманний вищий рівень трагічності у сприйманні усіх оцінюваних міст; більша схильність до таких копінг-стратегій як дистанціювання, втеча, пошук соціальної підтримки та позитивної переоцінки, ніж чоловікам. Встановлено

також відмінності у рівні стресу: цей рівень парадоксально нижчий у мешканців областей, що знаходяться ближче до лінії фронту, ніж у мешканців західних областей та осіб за кордоном. Мешканцям західних областей України притаманний нижчий рівень приписуваної «нашості» окупованим і деокупованим містам.

Висновки. Переживання стресу війни і актуалізована ним копінг-стратегія конфронтації пов'язані з особливостями сприймання окупованих міст. Їх сприймають трагічними, суб'єктивно цінними, просторово більшими. Жінки приписують вищий рівень «нашості» та емоційної значущості усім українським містам і водночас виявляють більше розмаїття копінг-стратегій, ніж чоловіки. Мешканцям наближених до лінії фронту областей притаманний нижчий загальний рівень стресу та його фізичних ознак, ніж громадянам України з західних областей та з європейських країн. Мешканцям західних областей України притаманний нижчий рівень приписуваної «нашості» як окупованим, так і деокупованим містам.

Ключові слова: стрес, копінг-стратегія, окуповані міста, «нашість» міста, сприймання.

Nihora Khazratova, Oryslava-Kamila Gnatko, Alla Olijnyk. Perception of occupied cities under the stress of war.

Purpose of the article is to empirically determine the peculiarities of perception of occupied cities under the stress of war.

Methods. To achieve this goal, the author's questionnaire “Characteristics of Perception of Occupied, Frequently Shelled and Relatively Safe Cities of Ukraine” was used, as well as psychodiagnostic methods aimed at determining: coping strategies by R. Lazarus; stress level by V. Shcherbatykh; anxiety by C. Spielberger. The methods of statistical data processing were correlation and comparative analysis. The group of respondents consisted of 148 citizens of Ukraine (23 men, 125 women) aged 14 to 57 years, who at the time of the study (in 2023) were in 19 different regions of Ukraine and in European countries.

Results. The respondents showed a high degree of stress and confrontation coping strategy, as well as its connection with the subjective experience of the value of cities, their emotional significance and “ourness”. The subjective value of the occupied cities is interconnected with the attribution of suffering to their inhabitants, the tragic nature of events in them, and their perceptual value. Gender differences have been identified: women attribute a relatively higher level of “ourness”, emotional significance and value to all Ukrainian cities than men. Women are characterized by a higher level of tragedy in the perception of all the cities assessed; they are more likely to use such coping strategies as distancing, escape, seeking social support, and positive reassessment than men. Differences in stress levels were also found: this level is paradoxically lower among residents of regions closer to the front line than among residents of western regions and people abroad. Residents of the western regions of Ukraine have a lower level of attributed “belongingness” to occupied and de-occupied cities.

Conclusions. Experiencing the stress of war and the confrontation coping strategy actualized by it are related to the peculiarities of perception of the occupied cities. They are perceived as tragic, subjectively valuable, and spatially larger. Women ascribe a higher level of “ourness” and emotional significance to all Ukrainian cities and at the same time show a greater variety of coping strategies than men. Residents of the regions close to the front line have lower overall levels of stress and its physical signs than Ukrainian citizens from the western regions and European countries. Residents of the western regions of Ukraine have a lower level of attributed “belongingness” to both occupied and de-occupied cities.

Keywords: stress, coping-strategy, occupied cities, “ourness” of city, perception.

Вступ. Проблема повернення українських територій, окупованих під час війни, пов’язана з мотивацією боротьби за них у пересічних громадян. Остання, в свою чергу, залежить від їх сприймання – високої чи низької ідентифікації з цими територіями, переживання їх цінними, «рідними», «своїми».

Сприймання територій зазвичай опосередковується через сприймання міст, які виступають значущими центрами (адміністративними, культурними, символічними) цих територій. Стрес війни загострює увагу до її геополітичної складової, оскільки суб’єктивна наближеність чи віддаленість міст до фронту втілює динаміку небезпеки та загрози, яку переживає мешканець міста. Не останню роль грає і сприймання того, що відбувається в окупованих містах. Це виступає підставою для ухвалення індивідуальних рішень щодо полишення власного міста або подальшого перебування в ньому та оцінки його безпеки. Отже, актуальність дослідження особливостей сприймання окупованих міст в умовах стресу війни зумовлена їх впливом на міграційну поведінку та мотивацію повернення окупованих міст.

Завдяки дослідженням процесів соціальної перцепції складних соціальних об’єктів відомо, що їх результатом є образ об’єкта сприйняття, який характеризується цілісністю, амодальністю, домінуванням смислових та системних властивостей. Тому цей образ не є точним, «фотографічним» і залежить як від властивостей суб’єкта сприйняття, так і від ситуації (Fiske, 1993; Niedenthal et al., 2005; Zebrowich, 1990).

Традиція психологічних досліджень сприймання міст пов’язана з науковою школою М. Левіцької. На образ міста впливає безліч

чинників: пов'язана з містом ідентичність (так звана локальна ідентичність), знайомість міста, емоційна прив'язаність до нього, особливості архітектури та структури міської забудови, її унікальність чи стандартність, а також символічне та культурне значення міста (McCann, 1941; Lewicka, 2004; Lewicka, 2012).

Міста під час війни сприймаються особистістю як під впливом вираженого стресу, так і копінг-стратегій, які так чи інакше обираються особистістю в ході переживання цього стресу.

Стрес, що виникає під час війни – це стан сильної психічної та психофізіологічної напруги, що виникає внаслідок перебування і діяльності в найскладніших умовах; прийнято також говорити про травму війни (Даниляк, Маринець, Заячківська, 2016; Кузікова, Зливков, Лукомська, 2022; Войтенко, Ткачук, 2017; Długosz, 2023). Війна породжує безліч небезпек – як на фронті, так і в тилу, – на які особа змушена реагувати фізично, психологічно, духовно. Уявні та реальні небезпеки (від дрібної проблеми до трагічної ситуації) викликають негативні емоційні реакції, що супроводжуються фізіологічними і психологічними порушеннями (Johnson et al., 2022; Lim et al., 2022).

Стрес/ травма війни може виникнути не лише внаслідок безпосередньої, а й уявної небезпеки. Наприклад, багато людей зазначали, що навіть саме по собі читання в телеграм-каналах новин про війну у лютому – березні 2022 року зумовлювало інтенсивний та гострий стрес. У цьому контексті зазнали гострого стресу люди, які перебували у відносно безпечній ситуації. Водночас, як не парадоксально, деякі окремі мешканці прифронтових міст в умовах частих артилерійських обстрілів не помічали у себе ознак стресу.

Копінг-стратегія зазвичай означає «долаючу» поведінку, тобто поведінкову/когнітивну стратегію, що дає змогу подолати стрес.

Як зазначає Грабовська С. та Єсип М. (Грабовська, Єсип, 2010), копінг-стратегії або копінги розглядають як дії, до яких люди вдаються, коли потрапляють у скрутне становище. Це поняття об'єднує когнітивні, емоційні, поведінкові стратегії, які використовують, щоб подолати напружені, стресові ситуації (Berzonsky, 1992; Lazarus, 1995; Wechsler, 1995).

Найпопулярнішою сьогодні є класифікація копінг-стратегій Р. Лазаруса й С. Фолькман, у межах якої виокремлено проблемно- та емоційно-сфокусовані копінг-стратегії (Lazarus, 1995; Грабовська,

Єсип, 2010). Ця концепція лягла в основу сконструйованого ними тесту на виявлення домінуючих копінг-стратегій особистості. Проблемно-сфокусована копінг-стратегія пов'язана із зусиллями людини розв'язати проблемну ситуацію або змінити хоча б один її елемент. До цієї групи належать копінг-стратегії: планове розв'язання проблеми, пошук інформації та конфронтація.

Планування подолання труднощів пов'язано з їх антиципацією і продумуванням своїх подальших дій. Пошук інформації як копінг-стратегія передбачає аналіз ситуації та розгляд альтернативних способів виходу з неї. Цікаво, що конфронтацію як копінг-стратегію Р. Лазарус також зараховує до групи проблемно-сфокусованих. Стратегія конфронтації передбачає спрямованість на зміну проблемної ситуації через конфлікт, конкуренцію, незгоду та протистояння. Природно, що вона супроводжується відвертим виявом гніву. Але емоційна реакція у даному випадку є лише супроводом заперечення і розв'язання проблеми як її «знищення», реального або символічного.

До емоційно-сфокусованих копінг-стратегій зараховуються дистанціювання, самозвинувачення, самоконтроль, пошук підтримки, позитивна переоцінка проблемної ситуації (Грабовська, Єсип, 2010).

Отже, в науковій літературі певною мірою представлені дослідження сприймання міст та психологічних параметрів їх соціальної перцепції; досить повно проаналізовані явища стресу, травми війни та копінг-стратегій, які у нашому дослідженні розглядаються як специфічне емоційне тло процесів сприймання міст.

Метою статті є емпіричне встановлення особливостей сприймання окупованих міст в умовах стресу війни.

Виходячи зі сказаного вище, можна сформулювати такі дослідницькі завдання:

ДЗ1: виявити кореляційний взаємозв'язок характеристик сприймання окупованих міст з рівнем стресу та домінуючою копінг-стратегією;

ДЗ2: встановити відмінності у сприйманні окупованих міст за такими параметрами, як місце перебування і гендерна належність.

Група досліджуваних, методи, процедура емпіричного дослідження.

У дослідженні взяли участь 148 осіб віком від 14 до 57 років, з них 23 – чоловіки, а 125 – жінки. Серед досліджуваних були

мешканці Львівської (18), Полтавської (4), Дніпропетровської (2), Миколаївської (5), Київської (7), Волинської (2), Вінницької (1), Тернопільської (3), Запорізької (3), Житомирської (25), Чернігівської (29), Чернівецької (1), Закарпатської (1), Хмельницької (1), Одеської (1), Черкаської (3), Рівненської (1), Донецької (1) та Сумської (1) областей, міста Київ (25), а також 14 громадян України, котрі вимушено перебували за кордоном (у Німеччині, Польщі, Канаді, Ірландії, Чехії та Іспанії).

Дослідження проводилося онлайн за допомогою гугл-форми, яка складалася з семи розділів. Перші чотири були частинами авторського опитувальника сприймання окупованих міст України (Гнатко, 2023), п'ята частина містила тест на визначення рівня стресу за Щербатих, шоста – тест на копінг-стратегії Лазаруса, сьома містила запитання про стать, вік та місце проживання респондента.

Структура опитувальника характеристик сприймання окупованих міст складалася з чотирьох частин: оцінювання окупованих міст, часто обстрілюваних (прифронтових), деокупованих та відносно безпечних міст. Оскільки збір даних здійснювався у 2023 році, розподіл міст по категоріях був іншим, ніж у 2024 році: тоді ще Бахмут зараховували до прифронтових міст, а Київ – до відносно безпечних. У першій частині діагностованим пропонувалися для оцінки міста Севастополь, Донецьк та Маріупіль (як окуповані міста); у другій – Запоріжжя, Бахмут та Харків (як часто обстрілювані міста), у третій – Буча, Ізюм, Херсон (як деокуповані міста); у четвертій – Львів, Київ, Ужгород (як відносно безпечні міста). Діагностованим пропонувалося оцінити місто за такими параметрами: 1) величина; 2) відстань до нього (з позиції респондента); 3) рівень «нашості»; 4) емоційна значущість; 5) цінність міста; 6) трагічність подій, що відбуваються в ньому; 7) атрибуція страждань мешканцям міста. Оцінювання здійснювалося за 7-бальною шкалою семантичного диференціалу (від мінімуму до максимуму вираженості кожного параметра).

Шкала величини давала змогу оцінити суб'єктивний розмір міста, шкала відстані – суб'єктивну відстань від досліджуваного до міста, шкала рівня «нашості» вимірювала те, наскільки досліджуваний вважав це місто своїм, рідним і загалом українським. Шкала емоційної значущості дозволяла оцінити, наскільки важливим було місто персонально для досліджуваного, водночас наскільки часто він

цікавився новинами стосовно нього і був емоційно залучений до подій в ньому. На відміну від цієї шкали, шкала цінності міста вимірювала, наскільки «об'єктивно цінним та важливим» для українського суспільства досліджуваний вважав це місто. Опитувальник містив ще дві шкали, присвячені трагічності долі та потенційного співчуття його мешканцям: шкалу трагічності подій, що відображала оцінку респондента об'єктивного трагізму подій у місті, а також шкалу атрибуції страждань, яка вимірювала рівень приписування переживання страждань мешканцям міста (або, навпаки, нейтральності чи задоволеності).

Тест на визначення рівня стресу за В. Ю. Щербатих містить чотири списки ознак стресу: інтелектуальних, поведінкових, емоційних та фізіологічних. Досліджуваним пропонується відмітити ті ознаки, які вони помічають за собою останнім часом. Методика дозволяє визначити актуальний рівень стресу досліджуваного.

Тест тривожності Спілбергера складається з 40 запитань, що стосуються самооцінювання різних виявів тривожності. Досліджуваний повинен обрати відповідь («ніколи», «майже ніколи», «часто», майже завжди») згідно з тим, наскільки часто він помічає за собою таку поведінку. Методика має дві шкали, які призначені вимірювати особистісну та ситуативну тривожність.

Домінуюча копінг-стратегія визначалася за тестом Лазаруса, котрий містить 50 питань про поведінку, до якої респондент вдається, опинившись у скрутній ситуації. Досліджуваному пропонується оцінити, як часто він проявляє таку поведінку. Методика має вісім шкал, назви яких відповідають назвам копінг-стратегій: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча, планування вирішення проблеми та позитивна переоцінка.

Методами статистичної обробки результатів дослідження були підрахунки: коефіцієнту кореляції Пірсона для виявлення взаємозв'язків між виміряними показниками, а також критерію Ст'юдента (t-test) для встановлення відмінностей між різними підгрупами досліджуваних у сприйманні міст.

Результати дослідження. У респондентів виявлено високу вираженість стресу (зокрема, загального стресу, а також фізіологічного та емоційного). Домінуючою копінг-стратегією є стратегія конфронтації (75% респондентів). Це свідчить про особливі

психологічні умови, в яких знаходилися респонденти; високий рівень стресу є закономірною реакцією на ситуацію війни. Промовистим є вибір копінг-стратегії досліджуваними: війна як системний стресор зумовлює, по-перше, прийняття ситуації антагонізму та ролі сторони протистояння, а по-друге, прагнення заперечення, агресивної відповіді, ігнорування її «назло супротивнику».

Ця копінг-стратегія виявилася не лише найпоширенішою, а й взаємопов'язаною з такими параметрами: цінністю та емоційною значущістю міст, а крім того, з їхньою «нашістю».

Як бачимо з Табл. 1, шкала конфронтації корелює зі шкалою цінності окупованих, часто обстрілюваних та безпечних міст:

Таблиця 1

Зв'язки шкали копінг-стратегії конфронтації з іншими шкалами

	Сприймання цінності окупованих міст	Сприймання цінності часто обстрілюваних міст	Сприймання цінності відносно безпечних міст
Шкала конфронтації	$r=0,358$	$r=0,306$	$r=0,301$

Це виглядає природним: адже цим ціннішим сприймається місто, тим більша готовність до конфлікту залежно від міри зовнішнього зазіхання на нього, яка передбачає більшу емоційну відповідь при зростанні небезпеки для міста і ще більшу – при його втраті.

Загалом, цінність міста (оцінювалася об'єктивна цінність для суспільства – культурна, адміністративна, економічна, історична) виявилася найважливішим параметром сприймання міста з погляду кількості утворених кореляційних зв'язків. Вона корелює не лише з семантично близькою «емоційною значущістю», а й з «нашістю» міста та атрибуцією страждань його мешканцям.

Найтіснішим є зв'язок між шкалами перцептивної цінності окупованих міст та рівня їх «нашості» ($r=0,71$). Зв'язок є прямим, що означає: чим ціннішим людина вважає окуповане місто, тим більш вона сприймає його як «наше», рідне. Вочевидь, сама по собі цінність як категорія може бути пов'язана з оцінкою населеного пункту як «свого» власного, нерозривно пов'язаного з суб'єктом оцінювання. Це свідчить про те, що обстежені не схильні «відмовлятися» від окупованих міст, оскільки «нашість» міста підсилює його цінність.

Встановлено кореляцію між цінністю окупованих міст та атрибуцією страждань мешканцям цих міст ($r=0,432$). Це означає: чим більша цінність приписується місту, тим більшою є атрибуція страждань його мешканцям.

Менш вираженим є зв'язок рівня «нашості» окупованих міст з їх емоційною значущістю ($r=0,251$). Цей зв'язок також є прямим, а отже, чим більш своїм люди сприймають певне окуповане місто, тим більш воно є для них емоційно значущим.

Дуже тісні прямі зв'язки утворили між собою шкали рівня «нашості» різних міст. Так, рівень «нашості» відносно безпечних міст пов'язаний з рівнем «нашості» окупованих ($r=0,686$), часто обстрілюваних ($r=0,781$) та деокупованих міст ($r=0,807$). Рівень «нашості» часто обстрілюваних міст у свою чергу тісно пов'язаний з рівнем «нашості» деокупованих міст ($r=0,709$) тощо. Такий результат може свідчити про те, що досліджувані сприймають Україну єдиним цілим, де усі міста, незалежно від їх статусу, пов'язані між собою. Таким чином, якщо людина вважає відносно безпечне місто Львів «нашим», то з великою імовірністю вважатиме «нашим» і Донецьк, і Бучу, і Бахмут.

Цікаво проаналізувати перцептивні помилки респондентів при оцінюванні величини міст та відстаней до них. Є тенденція оцінювати окуповані (тобто втрачені) міста як більші, ніж є насправді, а відстань до них – як довшу. При цьому ці параметри корелюють ($r=0,314$). Це пряма кореляція: чим більшим досліджуваний сприймає втрачене державою місто, тим більшою йому здається відстань до нього. У цьому може виявляти себе захисний механізм: якщо місто таке велике, цінне і водночас недоступне, то тенденція самовиправдання вимагає відмежуватися від нього, означити відстань до нього менш осяжною. Тривалість окупації таких міст, як Донецьк і Севастопіль, також перцептивно «віддаляє» їх.

Знову-ж-таки, існує деякий зв'язок між оцінюваною величиною окупованих міст та їх цінністю ($r=0,286$). Це прямий зв'язок, тож чим ціннішим людина сприймає окуповане місто, тим більшим воно їй здається. Це цілком очікувано, адже усе, що є для особи важливим і значущим, зазвичай здається більшим і вагомим.

Шкала емоційної значущості окупованих міст також корелює відразу з кількома іншими шкалами: з трагічністю подій ($r=0,286$), що відбуваються в окупованих містах, з цінністю окупованих міст

($r=0,403$) та їх величиною ($r=0,265$). Це означає: чим більш респондент є емоційно залученим у життя окупованого міста, тим трагічнішими він сприймає події в ньому, тим більш суспільно цінним та просторово більшим він вважає це місто. (Ще раз бачимо, що цінність міста та його величина пов'язані між собою). Трагічність подій, своєю чергою, збільшує емоційну значущість міста для досліджуваного. Цінність окупованих міст також утворює зв'язок з трагічністю подій в окупованих містах ($r=0,436$).

Виявлено статистично значущу кореляцію між емоційною значущістю часто обстрілюваних міст та їхньою перцептивною величиною ($r=0,295$): чим більшим сприймається місто, тим більш воно є емоційно значущим, і навпаки, чим більш емоційно значущим є місто, тим більшим воно сприймається. Це підтверджує вищенаведений результат стосовно окупованих міст, тож можемо зробити висновок, що це стосується усіх емоційно значущих міст: як окупованих, так і часто обстрілюваних.

Для виявлення відмінностей у сприйманні окупованих міст між чоловіками та жінками було застосовано t-критерій Ст'юдента. Рівень значимості виявлених відмінностей між показниками чоловічої та жіночої вибірки, описаних нижче, дорівнює $p=0,1$ і $p=0,5$.

Відмінності між чоловіками та жінками виявлені за шкалами рівня «нашості» різного роду міст, їхньої емоційної значущості, трагічності подій, що там відбуваються, атрибуції страждань тамтешнім мешканцям та цінності окупованих міст; а також за шкалами копінг-стратегій дистанціювання, пошуку соціальної підтримки, втечі та позитивної переоцінки.

Жінки схильні сприймати як окуповані, так і прифронтові, і деокуповані, і відносно безпечні міста України більш «нашими», ніж чоловіки (Рис. 1).

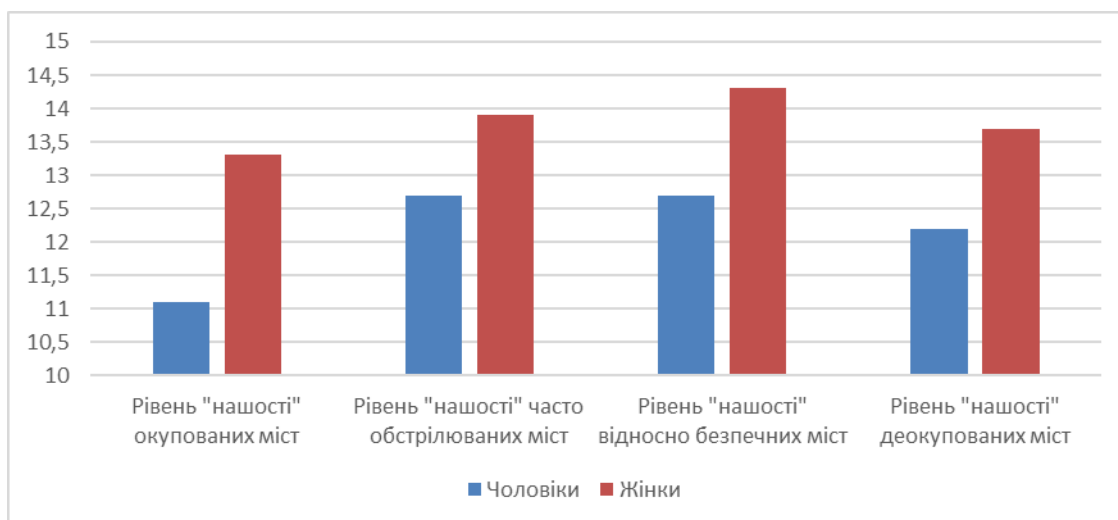

Рис. 1. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалою рівня «нашості» окупованих, часто обстрілюваних, відносно безпечних та деокупованих міст

Як бачимо з рис. 1, жінки сприймають міста (як окуповані, так і часто обстрілювані, і відносно безпечні, і деокуповані) більш «нашими», ніж чоловіки. Це може бути пов'язано з тим, що гендерна роль жінки є загалом більш «спільнотною», тобто жінка повинна турбуватися про сім'ю, навколишніх, друзів тощо. Гендерна роль чоловіка є, навпаки, інструментальною, менш спрямованою на спілкування та групові процеси, більш спрямованим на справу. Інструментальне настановлення вимагає абстрагування від емоцій, які можуть перешкоджати виконанню задачі. Тому чоловіки більш зорієнтовані на задачу («звільнити території»), а жінки – на людей («там наші люди»). Можна пояснити це також захисними настановленнями: сприймання окупованих міст «нашими» більшою мірою накладає відповідальність, спонукає до активних дій, які несуть безпосередню загрозу. Тому переживання «нашості» окупованих міст за неможливості їх декупації призводить до емоційного вигорання.

Аналогічна ситуація спостерігається стосовно такого параметру, як емоційна значущість міст (Рис. 2).

Рис. 2. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалою емоційної значущості окупованих, часто обстрілюваних, відносно безпечних та деокупованих міст

Отже, у жінок спостерігається вищий рівень емоційної значущості як окупованих, так і часто обстрілюваних, відносно безпечних та деокупованих міст, ніж у чоловіків. Це може бути пов'язаним з тим, що стереотип жіночої поведінки вимагає більшої емоційності, ніж чоловічої. Через це жінки сприймають події в усіх містах близько до серця, цікавляться новинами не лише з офіційних джерел, а й від знайомих та родичів з різних міст, обмінюються між собою цими новинами більшою мірою, ніж це роблять чоловіки.

Цікавий розподіл відповідей відбувся також за параметром цінності міст.

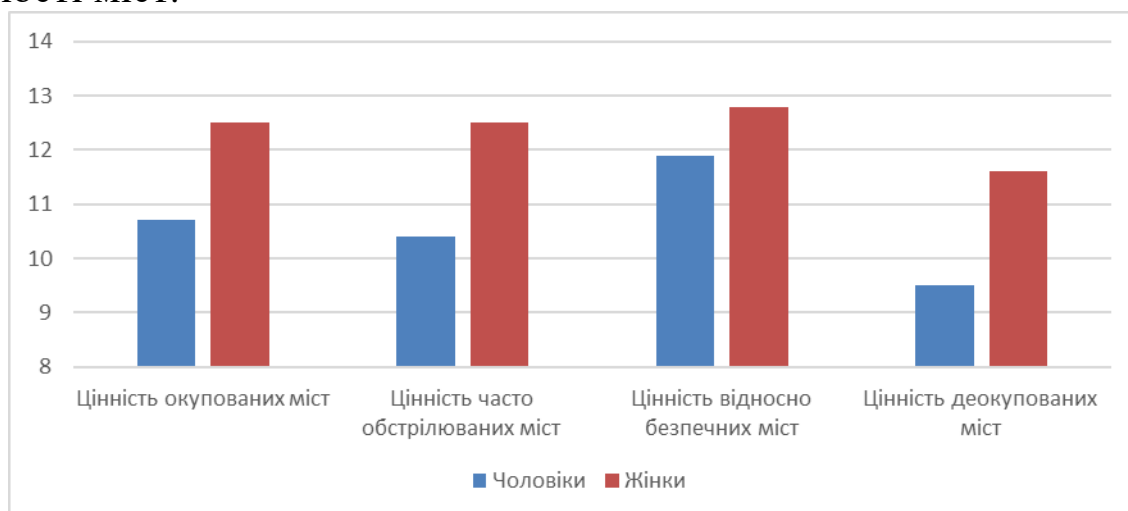

Рис. 3. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалою цінності окупованих, часто обстрілюваних, відносно безпечних та деокупованих міст

З рис. 3 видно, що жінки сприймають усі міста (окуповані, часто обстрілювані, відносно безпечні та де окуповані) більш цінними, ніж

чоловіки. Виняток становлять лише відносно безпечні міста, де оцінка їх цінності чоловіками наближається до жіночої (котра є особливо високою в цьому випадку). Це може бути зумовлено більшим прагматизмом чоловічої гендерної ролі: вони проявляють менше сентиментальності і схильні більше цінувати те, що є надійним і не вимагає негайного ризику. Це змушує нас припускати, що жінки можуть бути більш схильними до максималізму та нереалістичної постановки завдань у справі деокупації міст. Також, можливо, чоловіки є більш вимогливими до міст і використовують інші критерії цінності міста, ніж жінки.

Тенденція оцінювати страждання мешканців окупованих міст, як і трагічність подій у них, нижче, ніж оцінюють жінки, виявляється у чоловіків і надалі (Рис. 4 та 5). Але тут різниця є вже значно меншою; слід зазначити, що у цьому випадку статистично значущих відмінностей не виявлено.

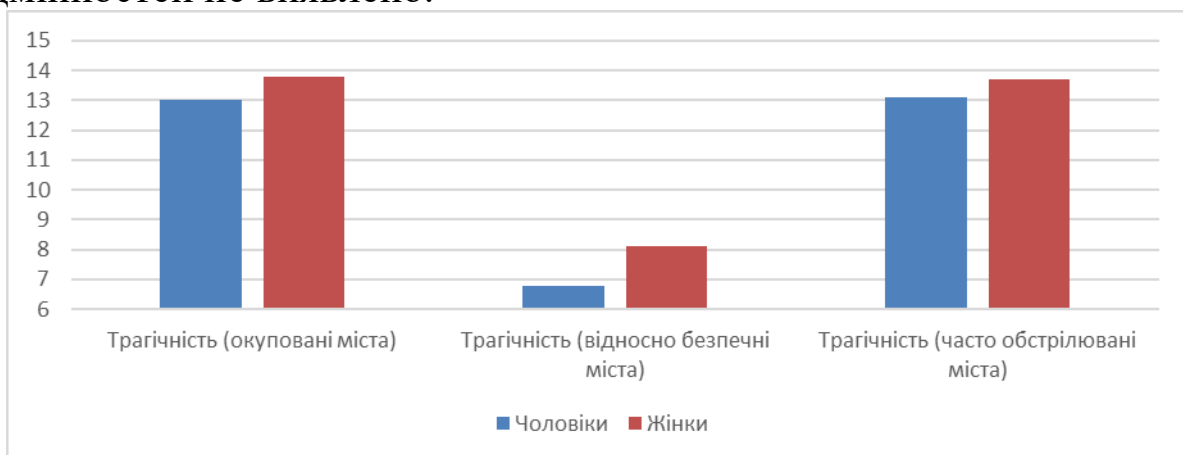

Рис. 4. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалою трагічності подій, що відбуваються у окупованих, часто обстрілюваних та відносно безпечних містах

З рис. 4 і 5 бачимо, що жінки більше схильні приписувати страждання не лише мешканцям окупованих, а й навіть відносно безпечних міст (хоч і значно менше). Це також може пояснюватися сентиментальністю та емоційністю як характеристик стереотипу жінки, який диктує не лише поведінку, а й сприймання соціальних об'єктів. Однак, щодо приписування страждань мешканцям деокупованих та часто обстрілюваних міст, то статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками немає. Їх оцінка страждань як дуже сильних є спільною.

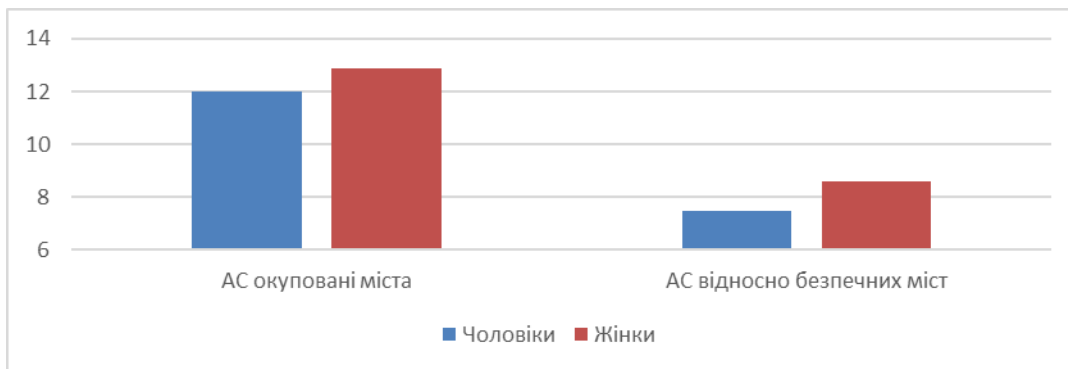

Рис. 5. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалою атрибуції страждань мешканцям окупованих та відносно безпечних міст

Звертає на себе увагу така деталь, як відмінності у виборі чоловіками і жінками копінг-стратегій. Хоча вибір та реалізацію певної стратегії можна розглядати в контексті нашого дослідження хіба що як психологічні умови сприймання і оцінювання міст, вони також мають певне значення. Як було зазначено раніше, домінуючою серед наших респондентів виявилася стратегія конфронтації. Тим не менше, як видно з рис. 6, наявні відмінності у виборі копінг-стратегій жінками і чоловіками. Так, жінкам значно більшою мірою, ніж чоловікам, властиво вдаватися також і до таких стратегій, як дистанціювання, пошук соціальної підтримки, втеча і позитивна переоцінка.

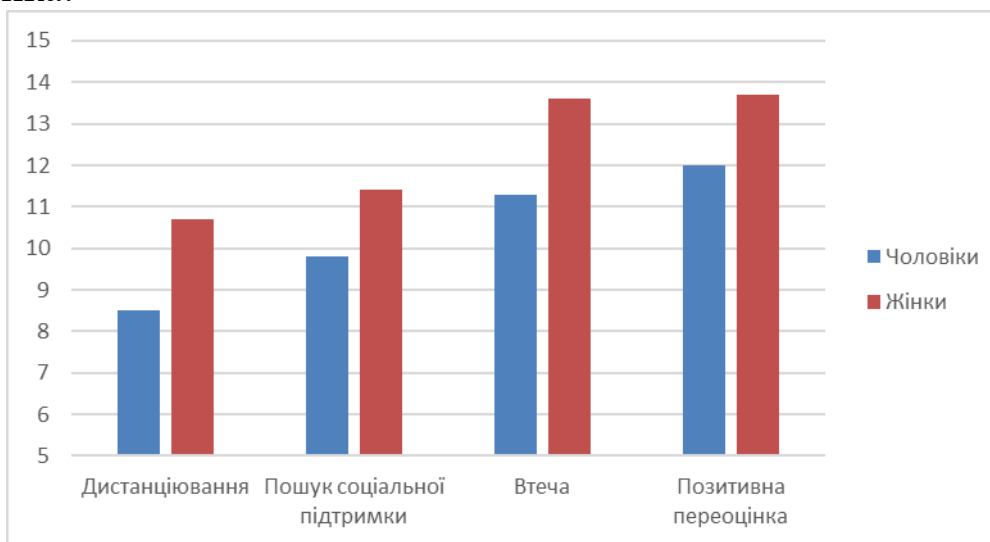

Рис. 6. Відмінність між чоловіками та жінками за шкалами дистанціювання, пошуку соціальної підтримки, втечі та позитивної переоцінки

Схильність жінок частіше (порівняно з чоловіками) вдаватися до таких копінг-стратегій як дистанціювання і втеча, можна пояснити необхідністю врівноваження та компенсації власної емоційності,

емпатії та імпульсивності, які вони виявляють при оцінюванні міст в умовах війни. Стратегія пошуку соціальної підтримки (як і позитивної переоцінки) також відповідає гендерній ролі; жінки не завжди шукають відразу вирішення проблеми, а хочуть просто поділитися переживаннями з оточуючими і почути від них підтримку і співчуття, а не готові рішення.

Було застосовано також порівняльний аналіз відповідей мешканців різних областей України та інших країн. Для цього було створено три групи: громадяни України, що знаходилися за кордоном; мешканці Західної України; мешканці Центральної та Східної України. Слід сказати, що статистично значущих відмінностей виявлено досить мало, але вони є промовистими.

Виявлено відмінності між мешканцями Західної України та усіма іншими респондентами за такими параметром, як «нашість» окупованих міст та атрибуція страждань їх мешканцям (рівень значущості відмінностей $p=0,1$ і $p=0,1$). У західноукраїнців спостерігається тенденція приписувати їм менший рівень «нашості» і, що парадоксально, менше атрибуєвати їм страждання. Це можна пояснити специфічними настановленнями, поширеними в Західній Україні, щодо «російськомовних міст» і наявності значної кількості «ждунів» у них (що нібито автоматично робить ці міста дистанційованими, недостатньо рідними для цієї категорії респондентів); а також захисними механізмами, які допомагають виправдати саму ситуацію окупованості цих міст.

Виявлено статистично значущі відмінності між рівнем стресу мешканців закордонним країн, Західної України і Центральної та Східної України. Найвищим, як би парадоксально це не було, є рівень стресу у респондентів, що перебували за кордоном; найменшим цей рівень був у мешканців Центральної та Східної України. Йдеться передусім про такі показники, як загальний (генералізований) рівень стресу (рівень значущості $p=0,1$) та ознаки фізіологічного стресу ($p=0,5$). Щодо емоційного та когнітивного стресу, то їх показники суттєво не розрізняються у респондентів. Цей результат можна інтерпретувати як посилення стресових реакцій осіб, що виїхали з України, стресом втрати рідної домівки, культурним шоком від перебування в інокультурному середовищі, ефектом самотності тощо. Тому замість одного лише стресу війни вони переживають декілька стресів одночасно, тоді як мешканці областей, ближчих до лінії

фронту, переживають внутрішню мобілізацію організму, котра відкриває їм більші можливості для адаптації. Втім, отримані результати дають підстави для нових припущень щодо динаміки травми війни, і це є уже перспективою наступних досліджень.

Висновки. Переживання стресу війни і актуалізована ним копінг-стратегія конфронтації пов'язані з особливостями сприймання окупованих міст. Їх сприймають трагічними, цінними та важливими для українського суспільства, просторово більшими та віддаленішими, ніж є насправді. Жінки приписують вищий рівень «нашості» та емоційної значущості усім українським містам і водночас виявляють більше розмаїття копінг-стратегій, ніж чоловіки. Мешканці західних областей України сприймають окуповані міста менш «нашими». Мешканцям більш наближених до лінії фронту областей притаманний нижчий загальний рівень стресу та його фізичних ознак, ніж громадянам України з західних областей та з європейських країн. Таке сприймання втілює в собі як мотиваційний потенціал, так і психологічні складнощі подальшої боротьби за звільнення окупованих міст.

Література

1. Войтенко, О.В., Ткачук, Т.Л. (2017). Психологічні наслідки бойового стресу у військовослужбовців. *Лікарська справа*, 7, 141-146.
2. Гнатко, О.-К. М. (2023). Особистісні предиктори сприймання окупованих міст в умовах війни. Бакалаврська робота з психології. Львів: ЛНУ ім. Франка.
3. Грабовська, С., Єсип, М. (2010). Проблема копіngu в сучасних психологічних дослідженнях. *Психологія особи і суспільства*, 4, 188-199.
4. Даниляк, О., Маринець, С.-А., Заячківська, О. (2016). Еволюція знань про стрес: від Ганса Сельє до сучасних досягнень. *Medical sciences*, 15, 27-40. <http://dx.doi.org/10.25040/ntsh2016.01.027>
5. Кузікова, С. Б., Зливков, В. Л., Лукомська, С. О. (2022). Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2, 64-70. <http://dx.doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-9>
6. Berzonsky, M. D., (1992). Identity style and coping strategies. *Journal of personality*, 60(4), 771-788.
7. Długosz, P. (2023). War trauma and strategies for coping with stress among Ukrainian refugees staying in Poland. *Journal of migration and health*, 8, 100-116. <http://dx.doi.org/10.31234/osf.io/azy2v>
8. Fiske, S. T. (1993). Social cognition and social perception. *Annual review of psychology*, 44(1), 155-194.
9. Johnson, R. J., Antonaccio, O., Botchkovar, E., & Hobfoll, S. E. (2022). War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: comparing urban-dwelling to internally displaced persons. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 1-10. <http://dx.doi.org/10.1007/s00127-021-02176-9>

10. Lazarus RS. (1986). Coping Strategies. En: McHugh S, Vallis TM (eds.). *Illness behavior. A multidisciplinary model*. (pp. 303-308). New York: Plenum Press.
11. Lim, I. C. Z., Tam, W. W., Chudzicka-Czupala, A., McIntyre, R. S., Teopiz, K. M., Ho, R. C., & Ho, C. S. (2022). Prevalence of depression, anxiety and post-traumatic stress in war-and conflict-afflicted areas: A meta-analysis. *Frontiers in psychiatry, 13*, 978703. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsy.2022.978703>
12. Lewicka, M. (2004). Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje. W: J. Grzelak, T. Zarycki (red.), *Spoleczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej* (s. 273–315). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
13. Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe SCHOLAR.
14. McCann, W. H. (1941). Nostalgia: A review of the literature. *Psychological Bulletin, 38*, 165–182.
15. Niedenthal, P. M., Barsalou, L. W., Winkielman, P., Krauth-Gruber, S., Ric, F. (2005). Embodiment in attitudes, social perception, and emotion. *Personality and social psychology review, 9*(3), 184-211.
16. Fink, G. (Eds.). (2010). *Stress of War, Conflict and Disaster*. Elsevier.
17. Wechsler, B. (1995). Coping and coping strategies: a behavioural view *Applied Animal Behaviour Science, 43*(2), 123-134.
18. Zebrowitz, L. A. (1990). *Social perception*. Thomson Brooks: Cole Publishing Co.

References

1. Voitenko, O.V., Tkachuk, T.L. (2017). Psykholohichni naslidky boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtiv [Psychological consequences of combat stress in military personnel]. *Likarska sprava – Medical Affairs, 7*, 141-146. [in Ukrainian].
2. Hnatko, O.-K. M. (2023). Osobystisni predyktory spryimannia okupovanykh mist v umovakh viiny [Personal predictors of perception of occupied cities in wartime]. *Bachelor's thesis in psychology*. Lviv: LNU im. Franka. [in Ukrainian].
3. Hrabovska, S., Yesyp, M. (2010). Problema kopinhu v suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [The problem of coping in modern psychological research]. *Psykholohiia osoby i suspilstva – Psychology of the individual and society, 4*, 188-199. [in Ukrainian].
4. Danyliak, O., Marynets, S.-A., Zaiachkovska, O. (2016). Evoliutsiia znan pro stres: vid Hansa Selie do suchasnykh dosiahnen [Evolution of knowledge about stress: from Hans Selye to modern achievements]. *Medical sciences, 15*, 27-40. <http://dx.doi.org/10.25040/ntsh2016.01.027> [in Ukrainian].
5. Kuzikova, S. B., Zlyvkov, V. L., Lukomska, S. O. (2022). Vikovi osoblyvosti perezhyvannia travm viiny: intehratyvnyi pidkhid [Age-related features of experiencing war trauma: an integrative approach]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Psykholohichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series, 2*, 64-70. <http://dx.doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-9> [in Ukrainian].
6. Berzonsky, M. D., (1992). Identity style and coping strategies. *Journal of personality, 60*(4), 771-788.
7. Długosz, P. (2023). War trauma and strategies for coping with stress among Ukrainian refugees staying in Poland. *Journal of migration and health, 8*, 100-116. <http://dx.doi.org/10.31234/osf.io/azy2v>
8. Fiske, S. T. (1993). Social cognition and social perception. *Annual review of psychology, 44*(1), 155-194.
9. Johnson, R. J., Antonaccio, O., Botchkovar, E., & Hobfoll, S. E. (2022). War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: comparing urban-dwelling to internally displaced persons.

Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 1-10. <http://dx.doi.org/10.1007/s00127-021-02176-9>

10. Lazarus RS. (1986). Coping Strategies. En: McHugh S, Vallis TM (eds.). *Illness behavior. A multidisciplinary model*. (pp. 303-308). New York: Plenum Press.

11. Lim, I. C. Z., Tam, W. W., Chudzicka-Czupała, A., McIntyre, R. S., Teopiz, K. M., Ho, R. C., & Ho, C. S. (2022). Prevalence of depression, anxiety and post-traumatic stress in war-and conflict-afflicted areas: A meta-analysis. *Frontiers in psychiatry*, 13, 978703. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsy.2022.978703>

12. Lewicka, M. (2004). Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje. W: J. Grzelak, T. Zarycki (red.), *Spoleczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej* (s. 273–315). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. [in Poland].

13. Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe SCHOLAR. [in Poland].

14. McCann, W. H. (1941). Nostalgia: A review of the literature. *Psychological Bulletin*, 38, 165–182.

15. Niedenthal, P. M., Barsalou, L. W., Winkielman, P., Krauth-Gruber, S., Ric, F. (2005). Embodiment in attitudes, social perception, and emotion. *Personality and social psychology review*, 9(3), 184-211.

16. Fink, G. (Eds.). (2010). *Stress of War, Conflict and Disaster*. Elsevier.

17. Wechsler, B. (1995). Coping and coping strategies: a behavioural view. *Applied Animal Behaviour Science*, 43(2), 123-134.

18. Zebrowitz, L. A. (1990). *Social perception*. Thomson Brooks: Cole Publishing Co.

Received: 28.10.2024

Accepted: 20.11.2024